

บทที่ 2

งานนิพนธ์ของเจ้าพระยาพระคลัง (หน)

เจ้าพระยาพระคลัง (หน) เป็นกวีที่ได้รับคำยกย่องมากมายจากบรรดาผู้
ในวงวรรณคดีไทย เป็นต้นว่า พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร ทรงลง
ความเห็นว่าเป็นกวีผู้มีฝีมือยอดเยี่ยมที่สุดในบรรดากวี
ในรัชกาลที่ 1 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ด้วยกัน 1 ม.จ. จันทร์จिरายวัณ รัชนี้ ทรงถือว่า

ศูนย์วิจัยทรัพยากร

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

1 กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร, เรื่องพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก
ทรงฟื้นฟูวัฒนธรรม, นายสนั่น บณยศิริพันธ์ พิมพ์ช่วยในงานคล้ายวันประสูติ พ.ศ. 2500
(พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, 2500), หน้า 79.

เจ้าพระยาพระคลัง (หน). เป็นหนึ่งใน "ห้ากวีใหญ่" หรือกวีโบราณที่ยิ่งใหญ่ที่สุด 5 คน¹ โดยทรงให้เหตุผลไว้ว่า

1 ม.จ. จันทร์จรัญวิวัฒน์ รัชนี้ ทรงอธิบายคำว่า "ห้ากวีใหญ่" ไว้ในหนังสือ สิบกวีว่า

ในหนังสือกลอนและนักกลอนของ น.ม.ส. แต่งใน พ.ศ. ๒473 ท่านได้ขอร้องให้ผู้ที่รับแฉกหนังสือนั้นตอบปัญหาที่ทรงตั้งขึ้นว่า หากจะเลือกกวีโบราณที่ยิ่งใหญ่ที่สุด 5 คน กวี 5 คนนั้นควรจะเป็นใครบ้าง ท่านได้ทรงตั้งเงื่อนไขไว้บางอย่าง คือ

- 1) กวีนั้นเป็นกวีที่ไม่มีชีวิต
- 2) กวีนั้นเป็นกวีที่มีชื่อ คือ มีนามกร ไม่ใช่ไม่มีชื่อเสียง
- 3) กวีนั้นจะต้องแต่งไว้มากพอที่จะนำมาพิจารณาได้ โดยถือว่าจำนวน

งานเป็นเครื่องวัดความสามารถอย่างหนึ่ง นอกเหนือจากคุณสมบัติแห่งงาน...

ความเข้าใจของข้าพเจ้าไม่มีผู้ใดตอบตรงตามเงื่อนไขที่ทรงตั้งไว้ หนังสือกลอนและนักกลอนจึงค้างเพียงที่ทรงแจกครั้งแรก เฉพาะหนังสือนี้ที่เรียกว่า "ห้ากวีใหญ่" ได้แก่

- 1) เจ้าฟ้าธรรมาธิเบศร์
- 2) เจ้าพระยาพระคลัง (หน)
- 3) พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย
- 4) พระสุนทรโวหาร (สุนทรภู่)
- 5) กรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส

ประการที่หนึ่ง ท่านแต่งโคกทุกอย่าง มีโคลง ฉันท์ กลอน และราย
ต่อจากท่านคุณเหมือนจะต้องถึงรัชกาลที่ 5 ที่มีกวีแต่งโคกทุกอย่าง คือ
พระยาศรีสุนทรโวหาร, (น้อย) และกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์

ประการที่สอง ร่ายยาวเทศน์มหาชาติกัณฑ์ทศมารและมัทรีของ
ท่านยังใช้เทศน์อยู่จนทุกวันนี้ ในมหาชาติทั้ง 13 กัณฑ์ ทศมารและมัทรี
เป็นกัณฑ์ที่กวีชอบที่สุด ฉะนั้น จึงมีส่วนวนประชันกันมากกว่ากัณฑ์อื่น
ที่ท่านได้รับยกย่องสูงกว่าเพื่อนยอมแสดงว่าท่านเป็นกวีใหญ่อยู่แล้ว

ประการที่สาม ส่วนนวนร้อยแก้วของท่านเท่าที่ปรากฏในเรื่อง
สามก๊ก และราชาธิราชก็เพียงไรไม่จำเป็นต้องนำมากล่าวในที่นี้
เว้นแต่ชี้ว่าในสองเรื่องนั้นมีส่วนนวนกวีมาก ทั้ง ๆ ที่แต่งเป็นร้อยแก้ว

ประการทั้งสามที่นำมากล่าวนี้เป็นเพียงแต่เครื่องประกอบ
ที่ข้าพเจ้าให้ท่านอยู่ในจำพวก "หากวีใหญ่" ก็เพราะนิทานคำกลอน
ของท่านสองเรื่อง คือ สมบัติอมรินทร์คำกลอน และกาถีกกลอนสุภาพ
(เรียกชื่อตามฉบับเดิม) ผู้ที่จะเป็นกวีใหญ่ได้จำเป็นต้องเป็นตัวของตัวเอง
จะเจริญรอยตามเกาศาบเดียวไม่ได้ ทั้งในค่านความคิดและ
ผูกคำขึ้นเป็นประโยคให้เกิดภาพ นอกจากนั้น กวีใหญ่ต้องมีอารมณ์
ต่าง ๆ ตลอดจนอารมณ์ขัน เจ้าพระยาพระคลังทนนแสดงอารมณ์
เหล่านี้ออกมาดีที่สุดในนิทานคำกลอนของท่านสองเรื่อง ¹

¹ พ.ณ. ประมวลนิพนธ์ [ม.จ. จันทรจิรายุวัฒน์ รัชนี้], สิบกวี (พระนคร :
แพรวพิทยา, 2498), หน้า 172 - 3.

ม.ร.ว. ชุมชนชาติ สวัสดิ์ถิกล สรรเสริญเจ้าพระยาพระคลัง (หน)

ไว้ว่า

"นอกจากจะเป็นกวีเอกของไทยที่แต่งหนังสือไว้มากมายแล้ว ยังเป็นนักแปลคนสำคัญของชาติที่มีความสามารถเป็นอย่างยิ่ง"¹

ความสามารถที่ดีเด่นข้อหนึ่งของเจ้าพระยาพระคลัง (หน) ซึ่งได้รับยกย่องมาก คือ ความสามารถในการแต่งคำประพันธ์ได้ดีแทบทุกประเภท งานนิพนธ์ของท่านมีอยู่มากมายหลายประเภท แต่ละประเภทแตกต่างกันทั้งในด้านลักษณะเนื้อเรื่อง และลักษณะคำประพันธ์ แต่ก็ไม่มีเรื่องใดเลยที่แสดงความซัดเซ้นไม่เหมาะสมที่ส่อว่าผู้แต่งไม่สันตติ งานนิพนธ์ทุกเรื่องทงชิ้นของเจ้าพระยาพระคลัง (หน) อยู่ในเกณฑ์ดีสำหรับคำประพันธ์ประเภทนั้น บางชิ้นถึงกับได้รับยกย่องว่าดีเลิศ แม้แต่งงานนิพนธ์ที่ถือกันว่าเป็นชิ้นเอก ๆ เหล่านี้ก็ได้เป็นงานในประเภทเดียวกัน จึงไม่แสดงว่าท่านถนัดในประเภทใดประเภทหนึ่งโดยเฉพาะ ความสามารถพิเศษเช่นนี้มีอยู่ในกวีไม่กี่คนนัก

เจ้าพระยาพระคลัง (หน) เป็นกวีในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นที่มีผลงานตกทอดมาถึงปัจจุบันมากขึ้นกว่ากวีในสมัยเดียวกันอีกหลายคน ทั้งนี้คงจะเนื่องมาจากท่านแต่งคำประพันธ์ไว้มากและแต่งได้ดีจนเป็นที่ยกย่องนิยมคัดลอกกันต่อ ๆ มา นอกจากนั้นสาเหตุอีกประการหนึ่งน่าจะได้แก่การที่ท่านมักจะระบุชื่อของท่านไว้ในคำประพันธ์เป็นหลักฐาน ยืนยันแน่นอนด้วย ทำให้ไม่เกิดการสับสนถูกที่กักว่าเป็นงานของกวีท่านอื่น หรือเป็นงาน

¹ ม.ร.ว. ชุมชนชาติ สวัสดิ์ถิกล, "การแปลหนังสือสามก๊กของเจ้าพระยาพระคลัง (หน)" ชุมนุมนิพนธ์เพื่อถวายพระเกียรติแด่พลตรีพระเจ้าวรวงศ์เธอกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์, รวบรวมโดยพระยามานวราชเสวี (พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, 2506), หน้า 65.

ที่ไม่ทราบชื่อผู้แต่งในสมัยหลัง อย่างไรก็ตามก็ ท่านมิได้ระบุชื่อไว้ในผลงานของท่านทุกชิ้นไป งานบางประเภทเป็นต้นว่า งานที่ท่านได้รับมอบหมายให้แต่งร่วมกับผู้อื่น เช่น ราชธานีราช และสามกก ก็ไม่ได้บอกชื่อผู้แต่งไว้ในตัวเรื่อง ราชธานีราชนั้นมีข้อความบอกไว้ที่บ้านแพนง แต่สามกกนั้นไม่มีบอกไว้ที่ใดเลย ต้องอาศัยคำบอกเล่าสืบต่อกันมาในการสันนิษฐานระยะเวลาที่แต่ง ทำให้ท่านนึกต่อไปว่าท่านคงจะมีส่วนร่วมแต่งงานประพันธ์ชิ้นอื่น ๆ ด้วย โดยเฉพาะงานที่ได้ชื่อว่า เป็นพระราชนิพนธ์ประจำรัชกาล เป็นต้นว่า บทละครเรื่องรามเกียรติ์ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ประมุขนักปราชญ์ ราชกวีแต่งขึ้นไว้ ในเมื่อเจ้าพระยาพระคลัง (หน) เป็นกวีที่มีฝีมือดีทางกลอน และเชื่อกันว่าท่านรับราชการเป็นอาลักษณ์ด้วย ก็ย่อมจะต้องมีส่วนร่วมด้วยอย่างแน่นอน เพียงแต่ไม่อาจจะระบุให้แน่ชัดลงไปได้ว่า ท่านเป็นผู้แต่งตอนใด บทใด ในงานชิ้นใดบ้างเท่านั้น

งานนิพนธ์เท่าที่มีหลักฐานปรากฏว่าเป็นฝีมือของท่านมีทั้งหมด 15 เรื่อง ในจำนวนนี้มีอยู่ 7 เรื่องด้วยกันที่ทราบเวลาที่แต่งแน่ชัด หรือพอจะสันนิษฐานได้ว่าอยู่ในระยะใด ซึ่งเรียงลำดับตามเวลาที่แต่งได้ดังนี้

1. ลิลิตเพชรมงกุฎ
2. อีเหนาคำฉันท์
3. ราชธานีราช
4. กลอนและรายจารึกเรื่องสร้างภูเขาวัดราชคฤห์
5. โคลงพยุหยาตราเพชรพวง
6. สามกก
7. ลิลิตศวีวิชัยชาดก

ส่วนอีก 8 เรื่องนั้นไม่ทราบเวลาที่แต่งแน่นอน เพียงแต่กะประมาณได้คร่าว ๆ ว่า คงจะแต่งขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 1 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ดังนี้

8. ร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดกกัณฑ์ทศมาร
9. ร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดกกัณฑ์มัทรี
10. สมบัติอมรินทร์คำกลอน
11. กากีคำกลอน
12. เพลงยาวเล่นวาทะ
13. เพลงยาวปรารภถึงเรื่องวิญญูสงสาร
14. เพลงยาวตำรามโหรี
15. เพลงยาวไหว้ครูมโหรี

ผู้วิจัยใคร่ขอกล่าวถึงงานนิพนธ์ของเจ้าพระยาพระคลัง (หน) แต่ละชิ้นในด้านลักษณะคำประพันธ์ ระยะเวลาที่แต่ง และจุดประสงค์ที่แต่งเท่าที่มีหลักฐานปรากฏ โดยแบ่งออกเป็นกลุ่มตามลักษณะคำประพันธ์ ดังนี้

ท. คำประพันธ์ประเภทลิลิต มีอยู่ด้วยกัน 3 เรื่อง คือ

1.1 ลิลิตเพชรมงกุฎ แต่งเป็นคำประพันธ์ประเภทลิลิตสุภาพ ประกอบด้วยโคลงสองสุภาพ โคลงสี่สุภาพสลับกับร่ายสุภาพ ลิลิตเพชรมงกุฎเป็นวรรณคดีเรื่องหนึ่งในจำนวนไม่กี่เรื่องของไทยที่เอาเค้าเรื่องมาจากวรรณคดีสันสกฤต โดยดำเนินเรื่องตรงตามเรื่องเดิมในลักษณะคล้ายกับการแปล และอาจจะเป็นเรื่องแรกด้วย เพราะวรรณคดีที่มีที่มาจากวรรณคดีสันสกฤตที่แต่งขึ้นก่อนหน้านั้น เช่น อนิรุทธคำฉันท์ ก็ได้แต่เค้าเรื่องมา การดำเนินเรื่องฉบับของไทยผิดไปจากเรื่องเดิมมาก

ลิลิตเพชรมงกุฎลงท้ายด้วยกาพย์ห่อโคลง 1 บท บอกชื่อผู้แต่ง และจุดประสงค์ที่แต่งไว้ว่า

นิพนธ์สรรพลิขิต
ไว้กระวีประชาชาย
หลวงสรวิชิตเชื้อ
แต่งพระเพชรมงกุฎ
ถวายแก่ราชบุตร
โดยนิยมซึ่งใด

โดยในมิตรจิตหลุดวาย
หลายเลขที่ชื้อชาญกลอน
สี่ประรฐ
แกนไท
อิสเรศ
เรื่องรูโบราณ¹

มีใจความว่า หลวงสรวิชิตแต่งลิขิตเพชรมงกุฎขึ้นเพื่อถวาย
พระราชโอรส เนื่องจากพระองค์ทรงสนพระทัยในเรื่องเล่าของโบราณ และเพื่อแสดง
ฝีมือทางด้านการประพันธ์

ไม่มีข้อความบอกเวลาที่แต่ง นอกจากบรรดาคำกวีหลวงสรวิชิต
ทำให้ทราบได้คร่าว ๆ ว่าแต่งขึ้นก่อน พ.ศ. 2325 หรือก่อนสมัยกรุงรัตนโกสินทร์
มีผู้สันนิษฐานสมัยที่แต่งแตกต่างกันไปเป็น 2 ประการ ดังนี้

ก) นักปราชญ์ทางวรรณคดีส่วนใหญ่มีพระวรวงศ์เธอกรมหมื่น
พิทยลาภพฤฒิยากรเป็นอาทิ มีความเห็นว่า เจ้าพระยาพระคลัง (หน) แต่งลิขิตเพชรมงกุฎ
ในสมัยกรุงธนบุรี และ "ราชบุตร อิศเรศ" คงจะหมายความว่าถึงพระโอรสของสมเด็จพระ
พระเจ้ากรุงธนบุรี หรือพระราชโอรสของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกองค์ใด
องค์หนึ่ง²

¹ เจ้าพระยาพระคลัง (หน), วรรณคดีเจ้าพระยาพระคลัง (หน) (พระนคร :
แพรวพินทยา, 2515), หน้า 140.

² กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร, เรื่องเดิม, หน้า 80.

ข้อสันนิษฐานนี้มีข้อสนับสนุนว่า เทาที่ปรากฏในพงศาวดาร
เจ้าพระยาพระคลัง (หน) คำทรงตำแหน่งหลวงสรวิชิตอยู่ในสมัยสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี
อีกทั้งผลงานอีกชิ้นหนึ่งของท่าน คือ อีเหนาคำฉันท์ซึ่งท่านแต่งขึ้นในสมัยที่ท่านดำรง
ตำแหน่งเป็นหลวงสรวิชิตเช่นกันนั้นก็มีความเห็นว่าแต่งขึ้นในสมัยกรุงธนบุรี

ข) พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีความเห็น
แตกต่างออกไปว่า ลิลิตเพชรมงกุฎเป็นหนังสือที่แต่งในสมัยกรุงศรีอยุธยา¹ (ซึ่งคงจะ
ได้แก่รัชสมัยพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ) พระราชวินิจฉัยนี้มีข้อสนับสนุนดังต่อไปนี้

1. รายนำหรือบทไหว้ครูของลิลิตเพชรมงกุฎมีข้อความว่า

ศรีสวัสดิ์ปรีดการมย์ ประนมนิ้วประณต ทศนัยประชุม ต่างโกสมุก
สุนทรเศศ โอนวรกศอภิวาท สยมภูวนาถโมลิต องค์จักรกฤษณ์กัมเลิศ
ภานุเมศศศิธร บินอมรจักรพาฬ เทเวศพนัสสถานอารักษ์ อีกรัตนราชาธิปไตย
ถวัลยราชกษัตริย์พิเศษ จรรโลงเกษกรงทวารวรา ศรีอยุธยาศโยค ขอนฤโศก
ทุกขภัย นฤจัญไรวาปราศ จากวรอาตมวิมล²

มีใจความว่า ผู้แต่งไหว้พระศิวะ พระนารายณ์ พระพรหม พระอาทิตย์ พระจันทร์
พระอินทร์ เทวดาอารักษ์ และพระราชา กับทั้งขอให้พระองค์ผู้ครองกรุงศรีอยุธยา
ปราศจากทุกข์โศกโรคภัยอันตราย

¹ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, "คำนำ", บทละครศึกคำรบทัพ ของ
สมเด็จพระเจ้าฟ้า จุฑาธุชธราทิดก กรมขุนเพชรบูรณ์อินทราชัย พิมพ์ในงานพระราชกุศลปัญญา
สมวารแห่งพระศพเจ้าฟ้าจุฑาธุชธราทิดก กรมขุนเพชรบูรณ์อินทราชัย 26 ส.ค. 2466
(ม.ป.ท., 2466), หน้า ข.

² เจ้าพระยาพระคลัง (หน), เรื่องเดิม, หน้า 77.

ข้อความที่น่าสังเกตในรายนำนี้คือ ข้อความที่กล่าวถึงพระราชผู้แต่งยกย่องว่า พระองค์ทรงเป็นพระราชผู้เป็นใหญ่ ครองราชย์อยู่ ณ กรุงศรีอยุธยา จึ่งอยู่ข้อความ เช่นนี้มีลักษณะเป็นกลาง ๆ ไม่มีรายละเอียดที่เฉพาะเจาะจงลงไปว่า หมายถึงกษัตริย์ องค์ใด แม้กระทั่งคำว่า "กรุงศรีอยุธยา" ก็ไม่อาจจะเป็นคำยืนยันได้แน่นอนว่าหมายถึงสมัยที่มีกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีเท่านั้น เพราะกวีในสมัยกรุงธนบุรีและกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นก็นิยมเรียกเมืองของตนว่ากรุงศรีอยุธยาเช่นกัน คำว่า "กรุงศรีอยุธยา" ในคำประพันธ์บางเรื่องจึงแปลเพียงว่าเมืองหลวง ซึ่งอาจจะหมายถึงกรุงเทพฯ หรือกรุงธนบุรีก็ได้ แต่เมื่อมาพิจารณาข้อความที่กล่าวถึงพระราชาธิราชว่าจะหมายถึงสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีได้หรือไม่ ทุกคนย่อมจะเห็นพ้องต้องกันว่าไม่น่าจะเป็นไปได้ เนื่องจากว่าเทิดพระเกียรติไว้น้อยเกินสมควร สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่ได้ประกอบพระราชกรณียกิจอันควรแก่การยกย่องไว้มากมาย ประการสำคัญที่สุดคือ ทรงกอบกู้ชาติบ้านเมืองให้รอดพ้นจากความเป็นเมืองขึ้นของพม่า ทรงรวบรวมผู้คนแตกแยกกระจัดพลัดพรายไปเมื่อครั้งกรุงศรีอยุธยาแตกให้ตั้งมั่นอยู่ใต้พระบารมีและพระบรมโพธิสมภารอีกครั้งหนึ่ง การละเว้นไม่กล่าวถึงพระราชกรณียกิจอันสำคัญยิ่งประการนี้ คุเป็นการผิดวิสัยของกวี โดยเฉพาะอย่างยิ่งกวีในสมัยของพระเจ้ากรุงธนบุรีเช่นนี้

อีกประการหนึ่ง ข้อความในรายนำมีลักษณะเป็นข้อความที่แต่งขึ้นในสมัยที่บ้านเมืองสงบปราศจากภัยสงครามมาเป็นเวลานาน จนผู้แต่งมิได้เห็นความจำเป็นในการเทิดพระเกียรติในด้านความเป็นนักรบของพระราชา เพียงแต่กล่าววาทะพระองค์ทรงเป็นนักปกครองที่ดีเท่านั้น

003656

ดังนั้น จึงน่าจะลงความเห็นได้ว่า ลิลิตเพชรมงกุฎน่าจะแต่งขึ้นในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนก่อนจะเกิดเหตุวุ่นวายและลงท้ายด้วยการเสียดกรุงแก่ข้าศึก ซึ่งก็น่าจะได้แก่รัชกาลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศแห่งกรุงศรีอยุธยา

2. เจ้าพระยาพระคลัง (หน) ได้แสดงจุดประสงค์ของการแต่งลิลิตเพชรมงกุฎไว้ว่า เพื่อ "ถวายแก่ราชบุตร อิศเรศ" ผู้ "นิยมซึ่งได้ เรื่องรูปโบราณ" ซึ่งข้อสันนิษฐานแบบแรกคือความว่า "ราชบุตร อิศเรศ" คือ พระโอรสของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีหรือพระโอรสของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกองค์ใดองค์หนึ่ง เมื่อนำการตีความเช่นนี้มาพิจารณาโดยละเอียดแล้วจะเห็นได้ว่ายังมีข้อขัดแย้งอยู่ ถ้าจะถือว่า "ราชบุตร อิศเรศ" คือ พระโอรสของพระเจ้ากรุงธนบุรี ก็ไม่ปรากฏหลักฐานว่ามีพระโอรสองค์ใดที่ทรงสนพระทัยในด้านการประพันธ์ เป็นพิเศษ อีกทั้งสภาพความเป็นไปในบ้านเมืองสมัยกรุงธนบุรีก็ไม่เอื้ออำนวยให้มีการแต่งนิทานเล่าสู่กันฟังดังที่ระบุไว้ในข้อความดังกล่าว นอกจากนั้น การที่หลวงสรวิชิต (หน) จะมีความผูกพันใกล้ชิดกับพระโอรสของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีมากถึงกับแต่งหนังสือถวายนั้น ก็น่าจะต้องเป็นข้าราชการสำนักกับใช้ใกล้ชิดอยู่ในกรุงธนบุรี มิใช่ประจำอยู่ที่หัวเมืองอุทัยธานีดังที่ปรากฏอยู่ในพงศาวดาร ส่วนการตีความว่า "ราชบุตร อิศเรศ" คือ พระโอรสในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกนั้นนับว่าขัดกับหลักฐานทางประวัติศาสตร์ เพราะเจ้าพระยาพระคลัง (หน) ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นพระยาพิพัฒน์โกษาในปีแรกที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกเสด็จขึ้นครองราชย์ และเมื่อท่านยังเป็นหลวงสรวิชิตอยู่นั้นถึงแม้เจ้าพระยาจักรีหรือสมเด็จพระบวรยามหากษัตริย์ศึกจะมีบุตรชายแล้ว ก็ย่อมไม่มีใครล่วงรู้ได้วาทกรรมของท่านจะได้เป็นพระราชโอรส พระราชโอรสผู้ทรงไฝ่พระทัยในทางหนังสือตามที่ระบุไว้ในลิลิตเพชรมงกุฎนี้ น่าจะได้แก่ เจ้าฟ้ากรมขุนเสนาพิทักษ์หรือที่รู้จักกันทั่วไปในพระนามว่า เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์ (เจ้าฟ้ากุ้ง) พระราชโอรสในสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศมากกว่าผู้อื่นใด เพราะมีหลักฐานปรากฏแน่นอนว่าพระองค์ท่านทรงเป็นกวีที่สามารถถึงพระองค์หนึ่ง ส่วนในด้านความผูกพันระหว่างพระราชโอรสพระองค์นี้กับหลวงสรวิชิต (หน) นั้น แม้ว่าจะไม่มีหลักฐานทางประวัติศาสตร์ระบุไว้ แต่ก็มีข้อสังเกตว่ากวีทั้งสองบังเอิญเลือกนิทานเรื่องกาที่มาแต่งเป็นคำประพันธ์เหมือนกัน คือ เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์ทรงพระนิพนธ์บทเห่สังวาสเรื่องกา และหลวงสรวิชิต (หน) แต่งกาที่คำกลอนเทศน์บังเอิญนี้อาจจะแสดงถึงความผูกพันระหว่างเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์ และหลวงสรวิชิต (หน)

ก็เป็นได้ ดังนั้น ข้อความแสดงจุดประสงค์ของการแต่งลิลิตเพชรมงกุฎจึงมีส่วนสนับสนุนให้หนักแน่นยิ่งขึ้นไปอีกว่า พระราชาในรายนำนั้นน่าจะหมายถึงสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศมากกว่าพระมหากษัตริย์พระองค์อื่น

3: ฝีมือค่านการประพันธ์ของเจ้าพระยาพระคลัง (หน) แสดงว่าท่านเป็นผู้ที่ได้รับการศึกษาอบรมมาอย่างดี ดังที่ ม: จะ จันทรจิรายุวัฒน์ รัชนี้ ทรงลงความเห็นไว้ว่า

... [เจ้าพระยาพระคลัง (หน)] จะได้ศึกษา ณ สำนักใดก็ยังไม่เคยพบ หากจะดูในงานนิพนธ์ของท่านก็จะเห็นว่าท่านมีความรู้อย่างแตกฉานถึงกับแต่ง เทศน์กัณฑ์กุมารและมีตรีโคธะนั้น น่าจะสันนิษฐานได้ว่าท่านสืบเชื้อสายมาจากขุนนางผู้ใหญ่ และได้รับการศึกษาอย่างดีก่อนที่บ้านเมืองจะเกิดยุคเข็ญ... 1

เหตุผลที่ยกมานี้ทำให้เราจะสันนิษฐานต่อออกไปว่า ท่านคงจะได้รับการศึกษาในราชสำนักกรุงศรีอยุธยาสมัยพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศอันเป็นสมัยที่วรรณคดีเฟื่องฟูเป็นครั้งสุดท้ายก่อนที่จะเสียกรุงแก่พม่า ความใกล้ชิดกับราชสำนักกรุงศรีอยุธยาของท่านนั้นมีหลักฐานยืนยันอยู่ข้อหนึ่ง คือ เมื่อพิจารณาจากอิเหนาคำฉันท์ ผลงานอีกชิ้นหนึ่งของท่านเห็นได้ชัดว่าท่านใช้พระนิพนธ์ทละครเรื่องอิเหนาของเจ้าฟ้าหญิงมงกุฎเป็นต้นฉบับ เพราะการดำเนินเรื่องตรงกับพระราชนิพนธ์ทละครเรื่องอิเหนาของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย (ซึ่งทรงใช้ฉบับของเจ้าฟ้าหญิงมงกุฎเป็นต้นฉบับเช่นกัน) แทบจะทุกบททุกตอน ทุกคำพูด การที่ท่านได้มีโอกาสใกล้ชิดกับต้นฉบับพระนิพนธ์ของเจ้าฟ้าหญิงพระองค์นั้นถึงกับมีโอกาสคัดลอกไว้หรืออย่างน้อยก็เคยเห็นเคยรู้เรื่องมาก่อน

ขอมตองหมายควาความวาทานเป็คนทีโกลศคคกับราชสำนักค็พอสมควรจนเรว็กค็วค็เป็คน
วงในในราชสำนัก นอกจากนั้ รัชสมัยพระเจ้าอยุ่หัวบรมโกศเป็สมัยทีมีผู้นิยมแสดง
ฝีมือทางแตงหนังสือกันมากมาย ทั้งเจ้านายและคนสามัญ เมื่อเจ้าพระยาพระคลัง (หน)
ก็เป็คนทีมีฝีมือคนหนึ่ ทานกั้ น่าจะมีผลงานทีแตงในสมัยนั้ด้วย

ผู้นั้จึงมีความเห็นคล้อยตามพระ ราชวินิจฉัยของพระบาทสมเด็จพะมงกุฎเกล้า
เจ้าอยุ่หัวทัว ลิลิตเพชรมงกุฎเป็หนังสือทีแตงขึ้นในสมัยกรุงศรีอยุธยา ในรัชสมัยสมเด็จ
พระเจ้าอยุ่หัวบรมโกศ

1.2 ลิลิตพยุหยาตราเพชรพวง แตงเป็โคลงสี่สุภาพล้วน

มีรายน่า 1 บท เป็เรื่องของการพรรณาชมชวนเสด็จพยุหยาตราทางชลมารค และ
สดสมารคในสมัยกรุงศรีอยุธยา บอกสาเหตุทีแตงและวันเดือนปีทีแตงไว้ในโคลง 2 บท
ท้าวว่า พระบาทสมเด็จพะพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้า
ให้เจ้าพระยาพระคลัง (หน) แตงถวาย เมื่อวันอังคาร เดือนสิบ ปีมะเส็ง จ.ศ. 1159
(พ.ศ. 2340)

1.3 ลิลิตศรีวิชัยชั้คค แตงเป็ลิลิตเซนเต็ยวกับลิลิต

เพชรมงกุฎ แตงไวไม่จบ จึงไม่มีบทส่งท้ายบอกเวลาและจุดประสงค์ทีแตง อยางไรกั้ค็
ข้อความบางตอนในรายน่าเรื่องกั้ น่าจะเป็ประโยชน์ในการสันนิษฐานเวลาทีแตงค็
รายน่าเรื่องมีข้อความคังนี้

ศรีสวัสดิวิชัยไกรเกริก เบิกพระยศทศรรมเศ ปินธเรศทรพิพงค์
สุริยวงศวาเวกเอกอัคร หลักกรุงทเวะสยาม ฤทธิพางรามรอนราพ
ปราบบรบรรลัยลาญ ฉลาญพมามอญลาว กำพูชาวเต็ยงเว็ยงญวน
ม้วนทั้งมอญมามือ ปือประนมน้อมมาลย ถวายกฤษคามูชวลเศ เศษ-
วรเศชไกรเกร็ยง เส็ยงสะท้านทุกค้ว ท้าวสทศทกแคน แสนเกษม-
เปรมประชากร ศรีพระนครสารเศวต ประยุรเพศอิศรพงศ ยงพระ-
ยศเฟ็องฟ้า สมบัติสมบุรณ์เหล่า เลิศเมืองสวรรคแฮ

ในรายนานี้มีข้อความที่กล่าวถึงเหตุการณ์ประวัติศาสตร์ 2 อย่าง คือ

ก. ไทยรบชนะพม่า มอญ ลาว และทำให้เขมรกับญวนมาขอมอ่อนน้อมตรงกับเหตุการณ์ในสมัยรัชกาลที่ 1 กรุงรัตนโกสินทร์ สมัยนี้เป็นสมัยที่ไทยมีฝีมือเข้มแข็งทางการศึกสงคราม ทำศึกกับพม่าหลายครั้ง ไทยได้ชัยชนะทุกครั้ง พม่าถึงกับแต่งทูตมาขอเจริญทางพระราชไมตรีเมื่อ พ.ศ. 2345 แต่ไทยไม่รับ ค่ายเกรงจะเป็นกลอุบาย¹ เมื่อพม่าไม่เข้มแข็ง หัวเมืองมอญก็มาขอมขึ้นกับไทย เช่น เมืองทวายมาขอสวามิภักดิ์เมื่อ พ.ศ. 2334² ลาวกับเขมรนั้นไทยได้มาเป็นเมืองขึ้นตั้งแต่สมัยกรุงธนบุรีแล้ว ส่วนญวนนั้นมีเจ้านายญวนมาฟังพระบรมโฑธิสมภารและต่อมาหลบหนีกลับเมืองไปตั้งตัวเป็นใหญ่ แต่ก็ยังส่งบรรณาการมาถวายเสมอ³

ข. ไค้ซางเผือก ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกนี้ได้ช้างลักษณะดีหลายเชือก และไค้ซางพังเผือกเชือกสำคัญขึ้นระวางเป็นพระเทพกษัตริย์ในปี พ.ศ. 2344⁴

ดังนั้น เมื่อพิจารณาข้อความในรายนานี้แล้วทำให้สันนิษฐานได้ว่าเจ้าพระยาพระคลัง (หน) คงจะแต่งลิลิตศวีรัชชาดกในราวปลายรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ประมาณ พ.ศ. 2345 - 2348 เหตุที่เรื่องค้างอยู่ก็คงจะเป็นเพราะท่านถึงแก่อสัญกรรมเสียก่อนที่จะแต่งจบ

¹ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, เรื่องเดิม, หน้า 284.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 211 - 7.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 146 - 277.

⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 277 - 80.

2. คำประพันธ์ประเภทฉันท ได้แก่ อิเหนาคำฉันท เจ้าพระยาพระคลัง (หน) นำเอาเนื้อเรื่องในบทละครเรื่องอิเหนาของเจ้าฟ้าหญิงมุกกุฎสมัยพระเจ้าบรมโกศมาแต่งเป็นฉันทโดยคำเป็นเรื่องตามของเดิมทุกประการ แต่ตัดตอนมาเฉพาะตอนอิเหนาเผาเมือง จับความตั้งแต่อิเหนาปลอมเป็นจระกาศพาขบวนไปซ่อนไว้ในถ้ำ จนถึงอิเหนาแก้สงสัยต่อจระกาศ บทส่งท้ายเป็นฉันท 11 บทชื่อผู้แต่งว่า ก๊อหลวงสรวิสิศ แต่งขึ้นโดยใช้เวลาเพียง 12 คืน เสร็จเมื่อวันที่ 15 ค่ำ เดือนสิบเอ็ด ปีกุน เอกศก จ.ศ. 1141 (ตรงกับ พ.ศ. 2322) อันเป็นรัชสมัยของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี

3. คำประพันธ์ประเภทรายยาว เจ้าพระยาพระคลัง (หน) แต่งรายยาวมหาเวสสันดรชาดกไว้ 2 กัณฑ์ คือ กัณฑ์กุมารและกัณฑ์ทศพร ซึ่งเป็นกัณฑ์ที่มีผู้แต่งประชันกันมากมายหลายสำนวน แต่สำนวนของเจ้าพระยาพระคลัง (หน) ได้รับความนิยมมากที่สุดยิ่งกว่าสำนวนอื่น ๆ ¹ ไม่ได้บอกเวลาที่แต่งไว้ แต่สันนิษฐานกันว่าจะแต่งในสมัยรัชกาลที่ 1 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์

4. คำประพันธ์ประเภทกลอน ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น คำประพันธ์ประเภทนี้เป็นที่นิยมกันแพร่หลาย เจ้าพระยาพระคลัง (หน) แสดงฝีมือทางด้านกลอนไว้ในงานหลายชิ้นด้วยกัน ชิ้นที่ได้รับการยกย่องมากเป็นงานกวีนิพนธ์ประเภทที่เรียกกันว่านิทานคำกลอน มีอยู่ 2 ชิ้นด้วยกัน คือ

4.1 สมบัติอมรินทร์คำกลอน เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับพระอินทร์ ได้เค้าเรื่องมาจากอรรถกถาธรรมบท ไม่ได้บอกเวลาที่แต่ง มีผู้ลงความเห็นว่า เป็นนิทานคำกลอนเรื่องแรกของท่าน และเป็นนิทานคำกลอนเรื่องแรกเท่าที่มีต้นฉบับอยู่ ²

¹ พ.ณ. ประมวลนิพนธ์, เรื่องเดิม, หน้า 172.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 173.

4.2 กากี้ค่ากลอนหรือกากี้กลอนสุภาพ งานชิ้นนี้มีผู้นิยมยกย่องว่าเป็นผลงานที่มีชื่อเสียงมากที่สุดในบรรดาผลงานประเภทกลอนของ เจ้าพระยาพระคลัง (หน) เพราะว่ามีโวหารไพเราะ โดยเฉพาะพรรณนาโวหารนับว่ายอดเยี่ยม¹ เนื่องจากแต่งได้ไพเราะมากนี้เอง ในสมัยก่อนจึงมีผู้นิยมนำกากี้ค่ากลอนไปใช้รองมโหรี² เนื้อเรื่องของกากี้ค่ากลอนได้มาจากกาพย์กาธิชาดก ไม่ได้บอกเวลาที่แต่งไว้ แต่คงจะแต่งในสมัยรัชกาลที่ 1 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เช่นเดียวกับสมบัติอมรินทร์ค่ากลอน

นอกจากนิทานค่ากลอนแล้ว เจ้าพระยาพระคลัง (หน) ยังมีผลงานกลอนย่อย ๆ อีกหลายชิ้น เช่น

4.3 เพลงยาวเล่นวาทะความ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงกล่าวถึงงานกวีนิพนธ์ชิ้นนี้ว่า

... กวีที่แต่งเพลงยาวนี้เข้าใจว่าสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษมนตรีมีรับสั่งให้แต่ง แต่ไม่ปรากฏว่าทรงแต่งเอง ผู้ที่แต่งนั้นคือ เจ้าพระยาพระคลัง (หน) 1 พระยามหาอนุภาพ 1 จมื่นไวยวรนาถ 1 หลวงทรงพล 1 ล้วนเป็นผู้มีชื่อเสียงในการแต่งกลอนครั้งนั้น เพราะฉะนั้น หนังสือเรื่องนี้จึงเป็นตัวอย่างโวหาร

¹ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร, เรื่องเดิม, หน้า 81.

² สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ประชุมมโหรีกับอธิบายตำนานมโหรี, พิมพ์แจกในการกรณิพระราชทานมหาอำมาตย์โท พระยาจินดาภิรมย์ราชสภาบตี ณ วัดสุวรณาราม 2471 (พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2471), หน้า 63.

ของกวีครั้งรัชกาลที่ 1 ซึ่งผู้ศึกษาวรรณคดีควรอ่านและควรสังเกต ทั้งกระบวนการกลอนและกระบวนการงานในรัชกาลที่ 1 เป็นประโยชน์ ในทางความรู้โบราณคดีด้วย ¹

4.4 กลอนจารึกเรื่องสร้างภูเขาวัดราชคฤห์ แต่งเป็น กลอนและราย มีโคลงสี่สุภาพ 1 บทส่งท้าย บอกเวลาที่แต่งไว้ตอนต้นของร่ายว่าแต่ง เมื่อปีกน พ.ศ. 2334

4.5 เพลงยาวปรารภถึงเรื่องวิญญูสงสาร เป็นกลอน สั้น ๆ เพียง 60 คำกลอน ไม่ได้บอกวันเวลาที่แต่ง

4.6 เพลงยาวตำรามโหรี สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงสันนิษฐานว่าเจ้าพระยาพระคลัง (หน) เป็นผู้แต่งในสมัย รัชกาลที่ 1 ²

4.7 เพลงยาวไหว้กรมโหรี สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงสันนิษฐานว่าอาจจะเป็นฝีปากเจ้าพระยาพระคลัง (หน) หรือมิฉะนั้นก็เป็นของเก่าแต่งครั้งกรุงศรีอยุธยาในสมัยพระเจ้าบรมโกศ ³

¹ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ, เพลงยาวเล่นว่า ความ (พระนคร : 2455), อ้างถึงใน เจ้าพระยาพระคลัง (หน), วรรณคดีเจ้าพระยาพระคลัง (หน) (พระนคร : แพร่พิทยา, 2515), หน้า (7).

² สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ประชุมบทมโหรี..., หน้า 31.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 33.

5. คำประพันธ์ประเภทร้อยแก้ว พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงริเริ่มการแปลหนังสือพงศาวดารต่างชาติออกเป็นภาษาไทยในรัชสมัยของพระองค์ โดยทรงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่เป็นผู้อำนวยการแปล เจ้าพระยาพระคลัง (หน) ได้รับมอบหมายให้มีส่วนในการแปลพงศาวดาร 2 เรื่อง คือ

5.1 ราชานิราศ พงศาวดารมอญ บานแพนกงของหนังสือเรื่องนี้บอกผู้แต่ง จุดประสงค์ที่แต่ง และเวลาที่แต่งไว้พร้อมๆ

ศักราช 2328 ปีมะเส็งนักษัตรสัปตศก พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกพระพุทธรูปเจ้าอยู่หัวเสด็จออก ณ พระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน ในท่ามกลางเสนาพฤชามาตยราชภิรมนตรี मुखทั้งปวง เป้าพระบาททรงกษมาศยุคลพร้อมกัน ประจักษ์ดวงการาล้อมพระจันทร์เทวบุตรบนนภากาศ จึงมีพระราชโองการมานพระบัณฑูรสุรสีหนาทคำรัสเหนือกระหม่อมตั้งว่า เรื่องราวพระเจ้าราชานิราศ ซึ่งทำศึกกับพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องเป็นมหายุทธสงครามมีในพระราชพงศาวดารรามัญนั้น ที่แปลออกจากรามัญภาษาเป็นสยามภาษาวายสมเด็จพระอนุราชานิราศกรมพระราชวังบวรฯ แปรแลกเปลี่ยนกันกับที่ได้ทรงฟังสังเกตไว้แต่ก่อน จึงทรงพระราชนิพนธ์คัดแปลงข้อความในเรื่องราชานิราศ ที่ยังขาดเหลือค้างเกินอยู่นั้น ให้เรียบเรียงขึ้นเสียใหม่ไว้เป็นสยามภาษา ด้วยพระราชหฤทัยประสงค์จะให้เป็นที่ทานหิตประโยชน์แก่พระบรมวงศานุวงศ์ ข้าทูลละอองธุลีพระบาทผู้น้อยผู้ใหญ่ฝ่ายทหารฝ่ายพลเรือน จะได้อ่านจับใจไว้เป็นคติบำรุงสติปัญญาไปภายหน้า ข้าพระพุทธเจ้าพระยาพระคลังหนึ่ง พระยาอินทรอัศวราชหนึ่ง พระภิรมย์หนึ่ง พระศรีภูริปริชาหนึ่ง

ข้าพหุละองธุลีพระบาทพร้อมกันทั้งสี่นาย ขอรับพระราชทานพระบรม
 ราชโองการ เรียบเรียงข้อความในเรื่องราชาธิราชโดยกระแส
 พระราชบริหาร¹

มีความว่าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงมีพระบรม
 ราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยาพระคลัง (หน) พระยาอินทรอัครราช พระ
 ภิรมย์ศรี และพระศรีภูริปริชา เรียบเรียงขึ้นเพื่อให้พระบรมวงศ์และข้าราชการ
 บริหารได้อ่านเพื่อบำรุงสติปัญญา

5.2 สามก๊ก พงศาวดารจีน ต้นฉบับของหนังสือเรื่องนี้
 ไม่มีบานแพนก จึงไม่มีลายลักษณ์อักษรบ่งไว้แน่ชัดว่าแปลเมื่อใด แต่มีคำบอกเล่าสืบต่อกัน
 มาว่า พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงมีพระราชดำรัสสั่งให้เจ้าพระยา
 พระคลัง (หน) อำนวยการแปลเรื่องสามก๊ก ซึ่งคำบอกเล่านี้สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เชอ
 กรมพระยาคำรงราชานุภาพทรงเห็นว่ามีหลักฐานควรเชื่อได้ว่าเป็นความจริง² และทรง
 ลงความเห็นต่อไปอีกว่า ส่วนวันที่แต่งคำแปลสามก๊กนี้เป็นสองสำนวน สำนวนหนึ่งตั้งแต่ต้น
 ไปจนถึงตอนที่ 55 ต่อจากนั้นไปจนจบเป็นอีกสำนวนหนึ่ง ส่วนหลังไม่ตีเท่าสำนวนแรก
 สันนิษฐานว่าที่เป็นเช่นนี้เพราะเจ้าพระยาพระคลัง (หน) อำนวยการแปลยังไม่ตลอด
 เรื่อง ถึงแต่ต่อสัญญากรรมเสียก่อน มีผู้อื่นอำนวยการแปลต่อมาสำนวนจึงฉีกกันไป³ ถ้าเป็น

¹ ราชาธิราช (พระนคร : ศิลปาบรรณาการ, 2502), หน้า 1 - 2.

² สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เชอกรมพระยาคำรงราชานุภาพ, ตำนานเรื่อง
สามก๊ก (พระนคร : คลังวิทยา, 2506), หน้า 10.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 30.

จริงตามนี้ การเรียบเรียงเรื่องสามก๊กก็ควรจะเริ่มก่อนหน้า พ.ศ. 2348 อันเป็นปีที่เจ้าพระยาพระคลัง (หน) ถึงแก่อสัญกรรมไม่นานนัก และเสร็จสิ้นลงหลัง พ.ศ. 2348

สามก๊กเป็นหนังสือที่ได้รับความนิยมอย่างสูงที่สุดในบรรดาหนังสือพงศาวดารจีนที่แปลเป็นภาษาไทย เนื่องจากใช้ถ้อยคำและเรียงความเรียบร้อยสมาเสมอ อ่านเข้าใจง่าย¹ ความเปรียบเทียบทุกตอนชัดเจน ให้ความรู้สึกแก่ผู้อ่าน ทำให้คล้อยตาม ข้ออุปมาอุปมัยในต้นฉบับเดิมที่ใช้ได้ในภาษาไทย ฉบับของไทยก็คงอยู่ ข้อเปรียบเทียบข้อใดในต้นฉบับเดิมเป็นส่วนเปรียบเทียบอย่างสำนวนจีน ฉบับของไทยก็จะเปลี่ยนคำเปรียบเทียบเป็นส่วนไทยเพื่อให้สอดคล้องกับความเข้าใจของผู้อ่าน²

นอกจากนั้น ในคำนำเนื้อเรื่อง ม.ร.ว. สมนชาติ สวัสดิ์กุล ให้นำสามก๊กฉบับเจ้าพระยาพระคลัง (หน) ไปเปรียบเทียบในคำนำเนื้อหากับฉบับภาษาอังกฤษของ C.H. Brewitt Taylor ซึ่งแปลจากต้นฉบับภาษาจีนของลอกวอนตง อันเป็นฉบับที่สืบกันได้ว่าเป็นต้นเค้าของสามก๊กนั้น ปรากฏว่า

... สามก๊กฉบับภาษาไทยที่แปลมาจากภาษาจีน และสามก๊กฉบับภาษาอังกฤษที่แปลมาจากภาษาจีนมาตรงกันได้อย่างประหลาด คือ ตรงกับบทกบตบท วรรคคตอวรรค และประโยคตอประโยค เฉพาะประโยคนั้นมีผิดกันก็ตรงการจัดลำดับของประโยคตามลักษณะความ

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

² ประพนธ์ มโนมัยวิบูลย์, "สามก๊ก : การศึกษาเปรียบเทียบ" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต แผนกวิชาภาษาไทย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2510) (อัครสำเนาะ), หน้า 259.

สำคัญของภาษาเท่านั้น ทำให้เห็นได้ว่าผู้แปลจากภาษาจีนมาเป็นภาษาทั้งสองนี้เป็นผู้มีความสามารถอย่างยิ่ง ... ทั้ง ๆ ที่เจ้าพระยาพระคลัง (หน) มิได้รู้สันตักทั้งภาษาจีนและภาษาไทยรวมอยู่ในคันเดียวกัน แต่ก็แปลหนังสือสามัคคีเป็นภาษาไทยได้ดีตรงกับฝรั่งที่สันตักทั้งภาษาจีนและอังกฤษได้แปลมา ...¹

เนื่องด้วยความที่เคนในประการดังกล่าวมาแล้วนี้เอง ทำให้สามัคคีได้รับมติจากที่ประชุมกรรมการวรรณคดีสโมสรให้เป็นยอดความเรียงเรื่องนิทาน²

เท่าที่ได้กล่าวถึงงานนิพนธ์ของเจ้าพระยาพระคลัง (หน) มา แม้จะไม่ได้ให้รายละเอียดมากนักก็เพียงพอที่จะทำให้เห็นได้ว่าด้วยเหตุใดเจ้าพระยาพระคลัง (หน) จึงได้รับความนิยมนกย่องในวงวรรณคดีไทยตลอดมาจนทุกวันนี้ ประการแรกท่านเป็นกวีที่สามารถแต่งคำประพันธ์ได้ดีแทบทุกอย่าง ฉีกกับกวีส่วนใหญ่ซึ่งมักจะเชี่ยวชาญเฉพาะทางใดทางหนึ่ง ความสามารถพิเศษเช่นนี้เป็นลักษณะที่น่าจะยกย่องเป็นพิเศษ เพราะมีอยู่ในกวีไม่กี่คนนัก เช่น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส เป็นต้น ซึ่งก็เป็นกวีในสมัยหลังทั้งสิ้น จึงอาจจะกล่าวได้ว่าเจ้าพระยาพระคลัง (หน) เป็นกวีไทยคนแรกที่มีความสามารถในการแต่งคำประพันธ์ได้ทุกแบบและแต่งได้ดีด้วย

¹ ม.ร.ว. สุนทรชาติ สวัสดิ์ทูล, เรื่องเดิม, หน้า 59 และ 66.

² สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, "คำนำ", พระราชพิธีสิบสองเดือน พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พระนคร : บรรณาการ, 2495), หน้า (6).

เพียงแต่ฝีมือทางการแต่งคำประพันธ์ประการเดียวอาจจะไม่ทำให้เจ้าพระยา
 พระคลัง (หน) ได้รับความยกย่องมากนัก อีกสิ่งหนึ่งที่มีส่วนส่งเสริมงานนิพนธ์ของท่านให้
 คึกคักยิ่งขึ้น คือ ความเป็นผู้มีวิจาร์ญาณดี รู้จักความเหมาะสมและความควรไม่ควรของผู้
 ผู้แต่ง หรืออีกนัยหนึ่ง คือ ความสามารถในการเข้าถึงความพอใจและความต้องการของ
 ผู้อ่านโดยทั่วไป ซึ่งมองเห็นได้จากถ้อยคำที่เลือกเรื่องมาแต่ง ถ้ายกเว้นงานที่ได้รับพระบรม
 ราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้แต่ง เช่น สามก๊ก และราชาธิราช เป็นต้นแล้ว งานของ
 ท่านทุกชิ้นจะมีขนาดไม่ยาวนาน มีเนื้อความพอสมควร และเป็นเรื่องที่จับความสนใจของ
 ผู้อ่านได้เป็นอย่างดี เป็นต้นว่า กากีคำกลอน ซึ่งได้เค้าเรื่องมาจากกาภาคชาดก
 ชาดกเรื่องหนึ่งในหมวดคติภพของนิบาตชาดก ชาดกเรื่องนี้นับว่าเป็นชาดกเรื่อง
 ธรรมดาสามัญ แต่เมื่อเจ้าพระยาพระคลัง (หน) นำมาแต่งเป็นนิทานคำกลอน ปรากฏว่า
 เป็นเรื่องที่ได้รับการนิยมนิยชมากมาจนบัดนี้ ปัจจุบันแทบจะไม่มีคนไทยคนใดไม่รู้จักเรื่องกากี
 เพราะเนื้อเรื่องของกากีเป็นเรื่องพื้น ๆ ที่คนทั่วไปเข้าใจได้ ไม่สูงส่งและหนักไปในด้าน
 ธรรมะอย่างชาดกบางเรื่อง เช่น เตมียชาดก และมิโสดชาดก เป็นต้น ทั้งเนื้อเรื่อง
 ของกาภาคชาดกก็เอื้อให้ผู้แต่งได้แสดงความสามารถทางด้านนวนิยายได้เต็มที่ ทั้ง
 ส่วนวนเล่าโลมเกี่ยวพาราดี ส่วนวนตัดพ้อวิรغام และส่วนวนเยาะเย้ย เปรียบเปรย
 ประชดประชัน ส่วนวรรณคดีที่มีต้นฉบับอยู่แล้วเช่นอิเหนา เมื่อท่านประสงค์จะนำมาแต่ง
 ใหม่ ท่านก็ยกย้ายแบบของคำประพันธ์ไปเป็นฉันท เพื่อให้ต่างไปจากของเดิมซึ่งเป็น
 กลอนบทละคร และเลือกตัดตอนมาเพียงตอนเดียว เพราะการนำเอาอิเหนาซึ่งมีเนื้อ
 ความมากมาแต่งเป็นฉันททั้งเรื่องจะมีความยาวมากเกินไปจนทำให้ผู้อ่านเบื่อหน่ายได้
 เนื้อเรื่องตอนที่เลือกมาแต่ง คือ ตั้งแต่อิเหนาเฝ้าเมืองคาหา แล้วปลอมเป็นจรรกา
 ลักพาษมาไปซ่อนไว้ในถ้ำทองจนถึงอิเหนาแก่งสยกับจรรกา ก็แสดงถึงความสามารถ
 ในการจับจุดสำคัญของเรื่องอิเหนาของผู้เลือก เพราะตอนนี้เรียกได้ว่า เป็นตอนที่สำคัญ

ที่สุดของเรื่อง เหตุการณ์ก่อนหน้าก็เป็นเพียงการปูพื้นเพื่อให้นำมาสู่จุดนี้ และ เหตุการณ์หลังจากนี้ไปก็เป็นเพียงการคลี่คลายของเรื่องจากจุดนี้ไปจนจบ การแต่ง เพียงตอนนี้ตอนเดียวจึงมีค่าเท่ากับการแต่งเรื่องอเนกทั้งเรื่อง นอกจากนั้น ตอนนี้ ก็เป็นตอนที่ผู้แต่งมีโอกาสใช้โวหารได้หลายแบบ ทั้งรัก โศกเศร้า และอารมณ์ประเภทอื่น ๆ ใดมากไม่แพ้ภาคี่กล่าวล่อน

ความสามารถของเจ้าพระยาพระคลัง (หน) ที่ปรากฏในงานนิพนธ์ของท่าน คึงได้กล่าวมาแล้วนี้ขอมเป็นข้อยืนยันได้เป็นอย่างดีว่าท่านเป็นผู้ที่ควรแก่คำยกย่อง สรรเสริญทั้งหลายทั้งปวงโดยแท้.

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย